

IV.
VIII. DAHA ESKİ SOL ÜSTÜNE NOTLAR EK

Burada aktardığım bilgilerden kimileri, benim daha önce görmüş olmam gereken, ama görmediğim kitaplarla ilgili. Bu durumda, yakaladığı Yahudi'ye «Siz İsa'yı öldürmüşsünüz» diye girişen Subaşı'nın, bu olayın iki bin yıl önce geçtiği itirazına karşılık, «Olsun, ben yeni duydum»undan başka söyleyecek sözüm yok.

1. SOSYALİZMİN OSMANLI TOPLUMUYLA İLGİSİZLİĞİ

Peyami Safa, *Türk İnkılabına Bakışlar* adlı yapıtında (İstanbul: Kanaat K., 1938), Meşrutiyet döneminde üç önemli akım olan Türkçülerin, İslâmcıların ve Garpcıların anlattıkları ender noktalardan birinin, sosyalizmin bizim toplumumuz için yabancılığı olduğu görüşünü savunuyor ve bu görüşünü desteklemek için Rıza Tevfik'in bir yazısından uzunca bir alıntı veriyor (s. 38-39):

«Avrupa'da sosyalizm bir mesele-i hakikiyedir. Bizde ismi var; bahsi var; fakat hakikati yok!... Çünkü hayat-ı içtimaiyemizde böyle bir âmilin bilfiil tesiratını hissetmiyoruz. Memleketimiz mükemmel teşkilât-ı sanaiyeye malik ve mazar bir yer olsaydı, büyük büyük fabrikalarımız bulunup, herbirinde —işine göre— 5.000, 6.000, 38.000 kişilik taburlar teşkil eden muntazam ve mürettep bir amele ordusu çalışsaydı, o vakit bu sınıf-ı mahsusun her türlü hukukunu mevzuubahs ve müdafaa eden sosyalizm, bizim hayat-ı içtimaiyemizde de bir mühim âmil olarak tesirat-ı fiiliye gösterebilirdi ve binaenaleyh, bu, mucib-i endişe bir mesele-i hakikiye olmak üzere telâkki edilebilirdi. Böyle bir işçi ordusunun muntazam çalışması cemaatin deveran-ı hayatına hâdim olduğu gibi, tatil-i eşgal etmesi de o deveranı âni bir sekteye maruz bırakacağı için (hayat memmat meselesi) telâkki edilmek lâzım gelirdi. Binaenaleyh azim ve merkezî birtakım teşkilât-ı sanaiye olmadıkça bir memlekette sosyalizm meselesi olamaz. İhdas edilse de korkmam. O hakiki bir mesele-i içtimaiye değildir. Gazete, yani mübahese meselesi demektir.»

İctihat, Sayı 92 (6 Şubat 1329/1913).

2. *Mütareke İstanbulu'ndan Bilmediğimiz Sosyalist Adları*

Hilmi Ziya Ülken'in *Posta Yolu* (İstanbul: Şirket-i Mürettebiye M., 1941), edebiyat açısından ne denli zayıf kalsa da, bilgi ve yapı olarak zengin bir romandır. Rahmetli ho-

ca, bunu «İnsan Meddüceziri» adını verdiği büyük bir yapıtın III. Bölümü olarak yayımlamış, öncesini-sonrasını ise bastırmamıştır. Bütün yaşamı boyunca bir arayış içinde olan (ve sonunda bir çeşit İslâm yorumunda karar kılan) Ord. Prof. Ülken bu romanı çıkardığı sıralar marksizme en yakın noktasındaydı. Önceki-sonraki ciltleri yayımlamaması, sonradan görüş değiştirmesiyle ilgili olabilir. Romanın genel kuruluşundan, yapıntı kahramanların dışında, toplumdan söz açılınca sahici adlar kullanıldığı izlenimi alınmaktadır. Dolayısıyla, aşağıdaki parçada anılanların gerçek kişiler olduklarını sanıyor, ama hiçbirini tanımıyorum (s. 37-38) :

«Sirkeci'de bir gün bir sosyalist grub ile tanıştı: Demir, Arif, Azmi ve daha başkaları... Cemiyetleri, mecmuaları vardı. Bir zaman onlara sokuldu. 'Anadolu kıvıldanıyor. Bu gençleri meinlekete sevk edebilirim' diye düşündü. Meşrutiyetin bütün hareketlerinden ayrı, asıl köke inmek isteyen bu cereyan na sıcak geldi. Eski komitacı, her çamurdan desti yapılamayacağını pek iyi bildiği halde, bunlar üstünde çok durdu. 'Cahillerden canım yandı. Artık kafalı adam istiyorum' diyordu.» Sonra? Sonra, Hacı Toran adlı bir madrabaz bu gençleri satın almış. Romanın kahramanı, bu olay karşısında, «Herşeyin üstünde yalnız kuvvet var!» yargısını veriyor.

3. Önemli Bir Doktora Çalışması

Venezuelalı araştırmacı Demetrio Boersner'in *The Bolshevics and the National and Colonial Question (1917-1928)* adlı kitabına göndermeler yapıldığını görmüş, ama bu çalışmayı Türkiye'de bulamamıştım. Oniki yıl boyunca Bolşevikler ile Ulusal ve Sömürge Sorunu konusunu işleyen yapıtın nüshası Hoover Kurumu'nun Kitaphğında, HX 314 Z7B67 numara vardır. Cenevre Üniversitesine doktora tezi olarak sunulduktan sonra (No. 106), 1957 yılında Librarie E. Droz tarafından sayımlanan, XV+285 sayfalık bu kitap sekiz bölümden oluşuyor:

- I. Ulusal Kurtuluş Hareketleri Sorunu üstüne Marx ve Engels
- II. İkinci Enternasyonalde Ulusal ve Sömürge Sorunları
- III. 1917'den 1920'ye Bolşeviklik ve Devrimci Ulusçuluk
- IV. İkinci ve Dördüncü Kongreler Arasında (1920-22) Komintern ve Ulusal-Sömürge Sorunu

- V. Dördüncü ve Beşinci Kongreler Arasında (1922-24)
Komintern ve Ulusal - Sömürge Sorunu
VI. 1924'ten 1926'ya Komintern ve Ulusal-Sömürge Sorunu
VII. Komintern ve Çin
VIII. Komintern'in Altıncı Kongresi

Rusça okumayan, ama Sovyetlerce Batı dillerinde yayımlanmış resmî kaynaklardan yararlanan yazarın, bizi ilgilendiren kimi önemli yorumları dikkati çekiyor. Örneğin, ona göre, (s. 98) Bakû Kongresi sırasında, hâlâ, Batı'da hemen devrim olacağı, Doğu'nun da onun izinden ve kapitalist aşamadan geçmeksizin Sovyetleşeceği fikri egemendi. Sonra, Kızıldoru'nun Varşova'dan yenilgiyle dönmesinin ardından, Komintern Doğu'ya yavaş yavaş ulusal devrimci gelişmesini tamamlayacak bir alan diye bakmaya ve burjuva milliyetçilerle uzlaşmaya başladı. Boersner, bir başka bağlamda da, Komintern'in Beşinci Kongresindeki Manuilski — Faruk tartışmasına değinmektedir (karş. TSA, s. 349-54 çerçeve: bu takımada Ali Cevdet'e ait iken, kitabımda yanlış olarak Dr. Şefik Hüsnü Değmer'in diye yazılmıştır). Onca (s. 173), Faruk'un Manuilski'nin eleştirilerine cevabı cevap değildir. Çünkü, Türkiye'de Komünistlerin genç burjuvaziye anti-emperyalist tutumlarında yardım edip kapitalist yapıcılık işlerinde yardım etmemeleri olanaksız bir politika demektir. Örneğin, himayeci ekonomi konusunda çelişkili bir durum kaçınılmaz olacaktır.

4. Solcu Soysalhoğlu'nun Görüşleri

Birinci TBMM'nde Burdur milletvekili olan İsmail Suphi [Soysalhoğlu] Resmî T.K.F. üyelerindendi ve Moskova Büyükelçiliğine atanan Ali Fuat [Cebesoy] Paşa ile birlikte, bu parti adına Rusya'ya gönderilen inceleme kuruluna katılmıştı (bak. TSA, s. 174/dn. 132). Daha önce, yeni yayımlanan TBMM Gizli Celse Zabıtları'ndan okuduğumuza göre (cilt 1, s. 61-62), 3 Temmuz 1920 tarihli bir gizli oturumda, şöyle bir öneri yapmıştır: «...bugün Azerbaycan'da 13 milyon lira mevcuttur ve orada da Bolşeviklik ilân edilmiştir; akça geçmez; bu parayı hükümetiniz suhuletle elde edebilir... dediler.» Buzatın, Komünistlik edişinden çeyrek yüzyıl sonra. *Dünya Milletleri ve Bolşevik Rus Politikası* (İstanbul: Ülkü Kitap Yurdu, 1946) diye bir kitap yayınladığını biliyor ve neler söylediğini

merak ediyordum. Türkiye'de her nedense bulamadığım bu kitabı Hoover Kurumu Kitaplığında gördüm (Tur. DK 266 S731). Bolşeviklerin «ahmak ve gâfil Kerenski hükümetini devirerek yerine geçtikleri zaman zayıf olduklarından ve çözülen Garp Cephesinden geri dönen yüzbinlerce Türk-İslâm askerleri Yeşil Ordu adı ile büyük bir kuvvet teşkil ettiklerinden bunları birer vesile ve suretle dağıtıncaya kadar» Türk ulusal gruplarını, çeşitli haklar tanıyacıkları vaadleriyle oyaladıklarını ileri süren bir cümlesi dikkatimi çekti (s. 33).

5. *Lem'i Nihat [1896-1918] ve Hüseyin Ragıp [Baydur, 1890-1955]*

Genç yaşta ölümünden bir yıl sonra, Berlin Kurtuluş'unda «Hortlak» adlı bir öyküsü yayımlanan Lem'i Nihat hakkında (bak. TSA, s. 297/dn. 5), *Yeni Kültür*'ün —Sanat ve İlim Gazetesi— 1.12.1932 tarihli 3'üncü sayısında geniş bilgi vardır. Sahibi ve Umumi Neşriyat Müdürü İhsan (?) Bey olan bu dergi, Lem'i Nihat'ı «şimdiye kadar meçhul kalmış dâhi sanatkâr» diye selâmlamakta, resmini basıp hakkında yazılar ve eserlerinden parçalar sunmaktadır. Ayrıca, gelecek sayılarda Sabiha Zekeriya [Sertel] Hanımın da Lem'i'ye ait yazılar yazacağı bildirilmektedir; fakat bu derginin başka sayılarını göremedim.

«Hortlak»ın kendisine ithaf edildiği Hüseyin Ragıp Beyin, (bak. TSA, s. 308/dn. 20 ve s. 256/dn. 239) Hoover Kurumu Kitaplığındaki Dağdeviren Koleksiyonu içinde, Türk Ulusal Hareketi ve Mustafa Kemal Paşa diye, 1922'de Paris'te basılmış, küçük bir Fransızca kitabı vardır (DR477 B357): Hüseyin Ragıp (Ancient directeur général de la presse a Angora),

Le Mouvement national turc et Mustapha Kemal Pasha (Imp. d'Etudes sociales et politiques, 26. rue du Prot, Boulogne-sur-Seine), 63 s.

Eski Milli Eğitim bakanlarından Dr.Reşit Galib'in ağabeyi olan H.R.Baydur, İstanbul Hukuk Fakültesi'ni bitirdikten sonra eğitimcilik yapmıştır. İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu anılarında, onun Birinci Dünya Savaşı yıllarında "Kadıköy'deki St.Joseph binasında bulunan Darülmualimin müdür muavini" olduğunu yazıyor (Yeni Adam, Sayı 106, s. 18). Bir başka yapıtta ise, yine o sıralar "Darül hilâfetül Aliyye tâli kısm-ı evvelinde Türkçe" okuttuğu belirtiliyor (Naşit Hakkı Uluğ Üç Büyük Devrim, Ak Yay., 1973, s. 65). Savaşın sonuna doğru (sol fikirleri tanıdığı) Avusturya'da talebe müfettişi olmuş ve mütarekeden sonra, 1919 ilkbaharında bir öğrenci grubuyla yurda dönmüştür (Bunu, A.Ü. D.T.C.F.'nden Dr. Mustafa Ergün'ün "I.Dünya Savaşında Türk-Alman Eğitim İlişkileri" konulu konferansından öğrendim.) H.Ragıp 19 Mayıs 1919 günü yapılan Fatih mitinginde ateşli bir söylev vermiştir (Kemal Arıburnu, Millî Mücadelede İstanbul Mitingleri, 1951, s.15) 25 Eylül 1919 tarihli İfham gazetesinde de "Türkün Yumruğu" başlıklı bir yazısı çıkmıştır.

Bu kitapçığın bölümleri şunlardır:

- Önsöz
- İstanbul'un Askerî İşgali
- Ankara BMM'nin Açılması
- Mustafa Kemal Paşa
- Ankara Hükümeti
- Azınlık Hakları
- Pontus Sorunu
- Türk Ortodoks Kilisesi,

6. *Mustafa Kemal Paşanın Yasaklatmak İstedığı «Kahkaha» (1924)*

Yazar Fahrettin Kırzioğlu 50. Yıl Armağanı — Arzurum ve Çevresi adlı kitabın (cilt I), «Gazinin Kuzeydoğu Gezileri» bölümünde bir belge aktarıyor:

«Dahiliye Vekâletine, Rize, 17 Eylül 1340 Şifre — Mahremdir

Trabzon'da kahkaha namında bir mizah gazetesi çıkarırlar bolşeviktir. Orada kimseye bir şey demedim. Fakat idare edenlerin gafleti... Uyku halindeler.

Alâkadar olunuz, tahkikat yapınız. Bu gazeteyi çıkarırları anlamakla beraber gazetenin çıkmamasını temin ediniz.

Reisicumhur Gazi M. Kemal»

Kahkaha'nın Milli Kütüphane'de (1962 SC 220), bir tek 7 Teşrinievvel 1340 tarihli 152. sayısı vardır. Mes'ul Müdürü: Nazmi Nafi; «Trabzon'da haftada iki defa eşref saatte çıkar.» Gazetenin görebildiğimiz bu tek sayısında herhangi bir solculuk izine rastlayamadık. Çeşitli başlıklar şöyledir:

- s. 1 Maarifin Baltacısına
Tehlikeli Bir İhmal
Vali Azledildi.
- s. 2 Küfran-ı Nimet
Üç Mebusla Mülâkat
- s. 3 Buyurun Cenaze Namazına
Erzurum'da Ne Var, Ne Yok
Vay Numarasız Hergeleler, Vay
- s. 4 Kısa Muhavereler
ayrıca çeşitli reklâm ve îlanlar.

Kahkaha, Takrir-i Sükûn Kanunu'nun ilk uygulamalarından biri olarak, 9 Mart 1925'te hükümetçe kapatılmıştır (A.E. Yalman'ın anıları, c. III, s. 64).

«... Gazete sahibi, Erzurum Kongresinde düşmanlar tarafından, benim girişimlerimi bozmak için delegelikle Fransızlar ve diğerleri tarafından, Kongreye üye göndertebildikleri Ömer Feyzi adındaki bir alçağın yakınlarıdır.» [Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arşivi, A. V. 4, D. 81, F. 2-419.]

(Haz.) Em. Alb. Cihat Akçakayahoğlu, *Atatürk: Komutan, Devrimci ve Devlet Adamı Yönleriyle* (Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yay., 1980), s. 633.

Mahmut Goloğlu ise, Yunan işgali sırasında Balıkesir'de çıkan *İrşad* gazetesinin yazı işleri müdürlüğünü yapan, sonradan 150'liklere katılan ve Fransa'ya giden, 1938 Affından sonra yurda dönen ve 1951'de ölen Ömer Feyzi hakkında, Atatürk'ün yeterli bilgisi olmadığı için yanıldığını ileri sürmektedir. Goloğlu'na göre, Ömer Feyzi, Eyüboğlu ailesinden, 'millî irade' yanlısı, yani demokrat bir avukat ve yazardır. Fakat, adem-i merkezîyetçi ve Anglo-Amerikan demokrasisi hayranı olması, birçoklarının yanlış anlaşılmasına yol açmış; örneğin, Mazhar Müfit (Kansu) onun hakkında 'Bolşevik propagandacısı' demiştir.

M. Goloğlu, *Erzurum Kongresi* (Ankara, 1968), s. 123-25 ve 133-39.»

Ülkemizde, mizahı radikal sol eleştiri yapmakta kullanmanın erken bir örneğini oluşturan bu gazetenin havası hakkında, dolaylı bir haberden de bilgi edinebiliyoruz;

18 Mart 1340 tarihli İleri'nin, Trabzon'da yayımlanan İstikbal gazetesinden aktardığına göre, o şehirde bir meb'usla bir gazeteci arasında ilginç bir dava cereyan etmektedir. Anlaşılan, Kahkaha'da Kozan meb'usu Ali Saib Beyin [Ursavaş] Vakit muhabirini tokatlamasından bahseden bir yazı çıkmıştır. Yazar Ali Saib'e "Hiddet ve haşmetinden titriyorum. Tevhid-i Efkâr'da çıkan resmine bakarak, 'Sizi dağlarda yeni affedilmiş olanlara benzetiyorum' demiş, onun gücünden yararlanarak "bütün gazeteleri kapattırmasını, "bir Kahkaha'nın rakipsiz satılmasını temin etmesini istemiş, nasıl olsa "Mecliste takrirleri okumadan imza edenler çoktur. Onlar da imza ederler" diye yazmıştır.

Bunun üzerine, BMM'nin şahsiyet-i maneviyesinin tehzil ve tezlil" edildiği iddiasıyla, Ankara'daki merkez müddei umumiyesi dava açmıştır. Kahkaha sahip ve muharriri Esat Bey (?) ise savunmasında, Ali Saib'in şahsî hakaret davası açabileceğini, ama müddei umuminin dava ikamesine hakkı olmadığını ileri sürmüştür. Kanun-u Ceza'nın 214. maddesi mucibince tecziye talebine karşılık, "Meb'usan-ı kiramdan birçoklarının vaktiyle bilâkaydüşart Halk Fırkası meb'usluğuna talip bulunmaları dolayısıyla ve bilâkaydüşart meb'usluğa talip olanların girdikleri muhite her vechile emin olduklarını ve takrirleri okumadan imza etmek keyfiyetinin meb'usanın yekdiğerine fazla itimatla merbut olduğunu bulun ifade ettiğini, Halk Fırkasından fırka kararlarının HF meb'uslarınca muta' olup karar hilâfına hareket ettikleri takdirde fırka ile alâkaları kalmadığını ve bilhassa fırka seramedanının tekâlifine âzânın itimat tesiriyle ince tetkiklerden geçirmeden muvafakat etmekte bulduklarını,, söyleyerek, tükürdüğünü yalamadan tevile çalışmıştır.

TÜRKİYE SÖZBÜYÜ

1014